

1. Воєнні злочини: біла пляма у колективній пам'яті північноамериканської української діаспори

Уперше надруковано: "War Criminality: A Blank Spot in the Collective Memory of the Ukrainian Diaspora", *Spaces of Identity* 5.1 (April 2005): 9–24.

Авторизований переклад українською Ернеста Гайдела опубліковано в *Україна модерна*, ч. 10 (2006): 95–106. Друкується з дозволу редакції часопису.

Ця стаття порушує гостру проблему воєнних злочинів, скоміснених українцями під час Другої світової війни, як елементу (радше відсутнього) колективної ідентичності діаспори¹. Висловлені тут погляди великою мірою підважують консенсус, який там склався. Справді, я намагався написати текст, який би був для того консенсусу неприйнятний, який би його підважував і готовував місце для подальших виступів. Я не досліджував усіх текстів, дотичних до теми, що з'явилися у діаспорі (і це навряд чи є необхідним для такої статті, як ця), а натомість зосередився на сучасних електронних медіях: це "Ukrainian Weekly" за останні роки, доповнений аналізом ретроспективної вибірки статей із газети «Свобода»² та збірки матеріалів важливої конференції 1983 року, присвяченої українсько-єврейським відносинам³.

¹Хочу подякувати всім, хто читав цей текст і висловлював свої зауваження до його попередніх версій: Христі Хом'як, Девіду Марплзу, Алану Рутковському, сестрі Софії Сенік та Андрієві Заярнюку. Не всі вони згодні з поглядами, висловленими у цій статті, й відповідальність за останні повністю лежить на мені.

² Я вдячний Тарасові Курилу, який переглянув для мене «Свободу» за 1950, 1960, 1970 і 1980 рр.

³ *Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective*, eds. Peter J. Potichnyj and Howard Aster (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1988).

Будь-хто, переглянувши медії (особливо електронні) північно-американської української діаспори, буде вражений, наскільки вони одержимі питанням підозрюваних у воєнних злочинах часів Другої світової війни⁴. Це відбувається вже досить довго. Преса, а також українські діаспорні науковці⁵ занепокоєно спостерігали за роботою комісії Дешена (*Deschênes Commission*), створеної 1985 року для виявлення військових злочинців у Канаді. Преса також ретельно стежила за американським та ізраїльським судовими процесами проти громадянина США, українця Івана (Джона) Дем'янюка, якого обвинувачення ототожнювало зі зловісним «Іваном Грозним» – садистом-охранцем одного із нацистських таборів смерті⁶. Діаспорна преса подавала ці суди як травестію правосуддя. Та й загалом розшук військових злочинців у ній описується як полювання на відьом⁷, що завдає лиха майже винятково невинним людям і плямує репутацію всіх українців. Однак із боку української діаспори майже не було спроб розглянути проблему у менш самооборонний спосіб, більш самокритично. (Кілька винятків згадано далі.)

Натомість цілковитим мовчанням і небажанням брати їх до уваги оповіто навіть добре задокументовані воєнні злочини, як-от ма-

⁴ Матеріали на цю тему регулярно з'являлися на веб-сайтах Конгресу українців Канади (<http://ucc.ca>) та Українського канадського товариства громадянських свобод (УКТГС; <http://uccla.ca>), а також у діаспорному інформаційному інтернет-бюллетені “E-Poshta” [нині не функціонує. – Прим. ред.].

⁵ Ukraine during World War II: History and Its Aftermath: A Symposium, ed. Yury Boshyk (Edmonton: Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1986). Див., зокрема, ч. 2 цього видання, “History and Its Aftermath: Investigating War Criminals in Canada and the United States”.

⁶ У 2011 р. ще один німецький суд над І. Дем'янюком відбувся в Німеччині. Під час процесу в Мюнхені було встановлено, що від травня до жовтня 1943 р. підсудний був охранцем у таборі смерті Собібор. Його визнали винним у співучасти в убивстві понад 28 тис. євреїв у цьому таборі. Дем'янюк помер 2012 р., до набрання вироком чинності. – Прим. ред.

⁷ Наприклад: Lubomyr Luciuk, “Wasyl Odynsky a Victim of Modern-Day Witch-Hunt”, *Ukrainian Weekly*, 25 March 2001; Matthew T. Connolly, “Luciuk Commentary Much Appreciated”, *ibid.*, 13 May 2001. Зустрічаються й інші формулювання, наприклад, «пролобійовані показові суди» (Eugene Harasymiw, “Letter to Edmonton Journal Regarding War Crimes Issue”, *ibid.*, 8 October 2000).

сові вбивства поляків на Волині Українською повстанською армією (УПА) в 1943–1944 роках⁸ та участь української допоміжної поліції у винищенні євреїв під час Голокосту⁹. У своєму поданні до комісії Дешена 1986 року Іван (Джон) Сопінка, юрист Конгресу українців Канади, стверджував, що українські націоналістичні організації «жодним чином не були союзницькими щодо нацистів»¹⁰. Також заперечувалося, що український рух часів Другої світової війни мав будь-які ідеологічні настанови, які могли сприяти участі в актах геноциду. Наприклад, ветеран УПА і військовий історик Лев Шанковський заявив на одному із «круглих столів», що організованого антисемітизму «в Україні [...] ніколи не було. Але існує міт про український антисемітизм, який підігрівається [...] “під батутою Москви”»¹¹.

⁸ «Нам потрібен медійний вартовий, який би переглядав усю пресу, поширював інформацію про викривлення і вимагав їх віправлення. Щойно минулого тижня у “New York Daily News” з’явилася стаття одного із членів її редколегії, де стверджується, що під час Другої світової війни українці винищували польських католиків» (Roman Iwasiwka, “Yes, We Should Hire a PR Firm”, *Ukrainian Weekly*, 30 January 2000). Типовою є згадка про «вшанування т.зв. волинських подій 1943 року, під час яких УПА, за звинуваченнями, знищувала польські поселення та вбила від 30 тис. до 60 тис. поляків» (Oksana Zakydalsky, “Commemorations of 1943 Events in Volyn: Perspective of Ukrainians in Poland”, *Ukrainian Weekly*, 8 June 2003). «У 2003 році польські владі планують відзначити річницю, за їхніми словами, “волинської різанини” – гаданого масового вбивства етнічних поляків українським підпіллям у Волинському регіоні України в 1943 році». (“Treasure Trove of Ukrainian Historical Archives Discovered in Poland”, *E-Poshta*, 19 February 2003). Виділення мої.

⁹ У 1980-х роках для визначного українського політолога все ще було питанням, чи українці «служили лише як охоронці, чи також убивали євреїв» (Yaroslav Bilinsky, “Methodological Problems and Philosophical Issues in the Study of Jewish-Ukrainian Relations during the Second World War”, in *Ukrainian-Jewish Relations*, 380. John-Paul Himka, “Ukrainian Collaboration in the Extermination of the Jews during the Second World War: Sorting Out the Long-Term and Conjunctural Factors,” in *The Fate of the European Jews, 1939–1945: Continuity or Contingency*, ed. Jonathan Frankel (New York; Oxford: Oxford University Press, 1997): 186 (n. 11).

¹⁰ “Ukrainians during World War II”, Ukrainian Canadian Congress position paper, 19 June 1999. Див.: John Sopinka, *Ukrainian Canadian Congress Submission to the Commission of Inquiry on War Crimes* (Toronto: Justinian Press, 1986).

¹¹ “Про проблему антисемітизму в Україні”, *Свобода*, 3 лютого 1960.

У діаспорі можна часто зустріти подвійні стандарти в обговоренні військових злочинів і злочинів супроти людяності, які скоїли українці і які, відповідно, скоєно супроти них. Зокрема, спогади і свідчення очевидців, що свідчать на користь першого, трактуються як не варті довіри, на відміну від тих, які свідчать на користь другого. Так, прямі польські чи єврейські свідчення про військові злочини українців відкидаються як тенденційні, хоча важливий український вікнимний наратив голоду 1932–1933 років спирається якраз на такі джерела¹². Часто використовується аргумент щодо того, що наказу УПА знищувати польське населення на Волині так і не було знайдено¹³. З іншого боку, те, що голод 1932–1933 років був наслідком умисної політики, в американській діаспорі ніколи не піддавалося сумніву, хоч для такого трактування бракує беззаперечних доказів (які також відсутні у випадку Голокосту). На злочини підпорядкованої нацистам польської поліції посилаються як на пояснення чи виправдання, до певної міри, атак на польські села на Волині¹⁴, проте українські діаспорні автори ніколи не пропонували говорити про колективну відповідальність за злочини української поліції, що перебувала на службі в нацистів.

¹² Класичні тексти: *The Black Deeds of the Kremlin: A White Book*, eds. Semen O. Pidhayny et al., vol. 1: *Book of Testimonies* (Toronto: Ukrainian Association of Victims of Russian Communist Terror, 1953); *Oral History Project of the Commission on the Ukraine Famine*, 3 vols., eds. James E. Mace and Leonid Heretz (Washington: Government Publishing Office, 1990).

¹³ Taras Kuzio, 1) "Commemorating 1943 Events in Volyn," *Kyiv Post*, 10 April 2003; 2) "How Poland Is Commemorating the Volyn Events of 1943 the Wrong Way," *Ukrainian Weekly*, 25 May 2003.

¹⁴ Таке пояснення опосередковано присутнє в Kuzio, "Commemorating 1943 Events in Volyn". Кузьо пише, що «важливим фактором у волинському конфлікті» було те, що «нацисти замінили українських поліцейських, які втекли до УПА, місцевими поляками». Подібне пояснення див. також у Zakydal'sky, "Commemorations of 1943 events". Дії поляків, які служили в *Schutzmanschaften* (допоміжній поліції), є звичним виправданням нападів УПА на польське цивільне населення, яке використовують українські націоналісти.